

«ΝΕΟΙ ΤΗΣ ΣΙΔΩΝΟΣ (400 Μ.Χ.)»

1

«Προελούδιο» σὸ ποίημα, ποῦ πρέπει ἴσως σ' ὅλη τὴν ἀνάγνωση ὑλόκωφα νὰ μᾶς συνοδεύει, βρίσκεται τὸ 400 Μ.Χ.

Τὸν Καβάφη ἰδιαίτερα ἐλκίει αὐτὴ ἡ χρονολογία. Τὴν συναντοῦμε καὶ σ' ἄλλους τίτλους του: «Θέατρο τῆς Σιδῶνος», «Τέμεθος, Ἀντιοχεύς». Ὁ ποιητὴς θὰ ἔκρινε βέβαια τὴν ἀτμόσφαιρά της κατάλληλη γιὰ μερικά του θέματα. Ἀλλὰ μόνο; Ἡ ἐπιδεικτικὴ κάπως ἐπανάληψί της δίδει ὑπόνοιες. Μήπως στὴν ἐποχὴ αὐτὴ βρίσκει κρυφές ἀναλογίες μὲ τὴ δική μας; Τὸ τραγικὸ της μήπως τὸν τραβᾷ; Ἡ τὴν διάλεξε ἐπειδὴ τότε, γιὰ μερικά χρόνια ἀκόμη, ἓνας ἄνθρωπος μποροῦσε νὰ ζήσει ἐλεύθερα, κάπως «ἐπικίνδυνα» βέβαια, ἀλλὰ τουλάχιστον ἀκόμη ἐλληνικά; Πάντως ἂν ἐξετάσομε ἱστορικὰ τὸ 400 Μ.Χ., ὁ ὀρίζοντας τοῦ ποιήματος ἐκτείνεται. Πιὸ πέρα ἀπὸ τὸ φωτεινὸ μας κῆπο τῆς Σιδῶνος καὶ τῶν «ἀρωματισμένων νέων» διακρίνομε μακρυνὰ φαντάσματα: τοὺς βαρβάρους. Ὁ πέμπτος αἰῶνας ποῦ ἀρχίζει πρόκειται νὰ πάρει τὸ ὄνομα τοῦ Ἀτίλα· οἱ Γότθοι καὶ οἱ Βισιγότθοι ἤδη ἔχουν κατεθεῖ. Ἡ ὠραία Ὑπατία διδάσκει ἀκόμη στὴν Ἀλεξάνδρεια, μὰ ὁ φανατικὸς ὄχλος ποῦ θὰ τὴν σκοτώσει κουνιέται ἤδη γύρω στοὺς καλογέρονς. Ὁ τελευταῖος ἐθνικός, ὁ μελαγχολικὸς Συνέσιος ταξιδεύει, γλήγορα ὁμως θὰ γίνει (θὰ ἀφεθεῖ νὰ γίνει) Χριστιανός. Κι' ἂν στὴν Κωνσταντινούπολι φωνάζει ὁ Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος — Ἀντιοχεύς — μιᾶ τουλάχιστο κομφά, μ' Ἑλληνικὴ παιδεία.

Τὴν φαινομενικὴ ἀφορμὴ τοῦ ποιήματος τὴν δίδει ὁ στίχος :

« Ἄ δὲν μ' ἀρέσει τὸ τετράστιχον αὐτό ».

Γιὰ νὰ τὸν ἀναπτύξει ὁ Καβάφης φαντάσθηκε τὰ ἄλλα σκηνικά : καὶ τὸν ἠθοποιὸν ποῦ ἀπήγγειλε, καὶ τὸ τετράστιχο ποῦ ἔγραψεν ὁ Αἰσχύλος γιὰ τὸν τάφο του, καὶ ποῦ ὁ νέος, μετὰ τὴν ἀταγγελία, σχολιάζει :

« Αἰσχύλον Εὐφορίωνος Ἀθηναῖον τόδε κεύθει
μνήμα καταφθίμενον πυροφόροιο Γέλας·
ἄλκην δ' εὐδόκιμον Μαραθῶνιον ἄλλος ἂν εἶποι,
καὶ βαρυχαιτήεις Μῆδος ἐπιστάμενος ».

Τὸν ὄρισμὸν αὐτὸν τοῦ ἑαυτοῦ του, ὁ Αἰσχύλος θὰ τὸν ἔγραψε γέρος, καί, ἴσως, μετὰ μιὰ ἡμέρα τοῦ στὸ θέατρο. Στὸ Σοφοκλῆ ἢ Εὐριπίδῃ ἄμεσα ἔτσι ἔλεγε : « Τί σημασία ἔχουν τὰ θεατρικά γιὰ τὰ ὁποῖα σεῖς κανχᾶσθε. Ἐγὼ πολέμησα στὸν Μαραθῶνα, — πράγμα ποῦ σεῖς τὰ παιδαρέλια δὲν τὸ κάνατε ». Τὴν ψυχολογικὴ αὐτὴν ἀνάλυσι, — ἀνέκδοτη μοῦ φαίνεται — τὴν δίδει ὁ Καβάφης εἰς τὸ στίχο του :

« μὲς στὴν δοκιμασίαν ἢ ὅταν ἡ ὥρα σου πιά γέρνει ».

Ὅποιος γνωρίζει κάπως τὴν πνευματικὴ ἀτμόσφαιρα τοῦ 400 Μ.Χ. ὁποῖος διάβασε τὸν Εὐνάπιο π.χ., καὶ τὲς ζωὲς τῶν σοφιστῶν του, — βιβλίον ποῦ τότε ἐπάνω κάτω ἔβγαине ἢ ἐτοιμάζετο νὰ γνωρίσει τὴν ἐπιτυχία, — διπλᾶ αἰσθάνεται τὴν ἐμορφιὰ τοῦ στίχου :

« πετάχθηκεν εὐθὺς ἓνα παιδί ζωηρό ».

Τρομακτικὴ ἦταν ἡ ἀρχαιολατρεία τῆς ἐποχῆς. Σχεδὸν ποτὲ δὲν γράφετο ἓνα ὄνομα παλαιοῦ, χωρὶς τὸ ἐπίθετο « θεσπέσιος », ἢ « θειότατος » ἢ « τι θεῶν καὶ ἀνθρώπου μέσον ». Δὲν ἔπαρχει ὅμως ἀναχρονισμὸς στὸ Καβαφικὸ ποίημα. Ὁ ποιητὴς φρόντισε ξεπερνῶντας τὲς γενικὲς ἐντυπώσεις τῆς ἱστορίας, νὰ δημιουργήσῃ τὸ ἀτομικὸ, τὴν « περίστασι » τοῦ Γκαίτε, ὅπως ἀποδείχνουν οἱ στίχοι :

«Μὰ σὰν ἀπήγγειλεν ὁ ἠθοποιὸς

.....
(τονίζοντας ἴσως ὑπὲρ τὸ δέον

τὸ «ἀλκὴν δ' εὐδόκιμον», τὸ «Μαραθῶνιον ἄλσος»).

Τὸ «Μαραθῶνιον ἄλσος» θέμα κοινότητα γιὰ τοὺς σοφιστὰς (1) ἀπὸ καιρὸ βέβαια θὰ κτυποῦσε ἄσχημα στ' αὐτιὰ ἐνὸς «φανατικοῦ γιὰ γράμματα» ποῦ θ' ἀγαποῦσε τὰ κομψὰ καὶ νέα. Ἀλλὰ καὶ τὸ «ἀλκὴν δ' εὐδόκιμον» ὀρισμένως δὲν θὰ τὸν εὐχαριστοῦσε· δὲν πρέπει νὰ λησμονήσωμε πῶς ὁ νέος ἦταν πολὺ πολιτισμένος, ἀρωματισμένος, καὶ πῶς οἱ βάρβαροι εἶχον κατεβεῖ καὶ κατέβαιναν.

4

«Δόσε — κηρύττω — στὸ ἔργο σου ὅλην τὴν δύναμί σου ὅλην τὴν μέριμνα, καὶ πάλι τὸ ἔργο σου θυμήσου

.....
Κι ὄχι.....

..... γιὰ μνήμη σου νὰ βάλεις
μόνο ποῦ μὲς στῶν στρατιωτῶν τὲς τάξεις, τὸν σωρὸ
πολέμησες καὶ σὺ τὸν Δάτι καὶ τὸν Ἀραφέρνη».

Ἡ συμβουλὴ αὕτῃ τοῦ ποιητῆ εἶνε βαθιὰ ἐθνικὴ. Καλὰ θὰ ἔκαναν νὰ τὴν ἔγραφαν μπροστὰ σὲ κάθε Ἑλληνικὴ ἱστορία γιὰτὶ εἶνε τὸ συμπέρασμά της. Ὅτι ἀτομικὸ δοκίμασε ὁ λαὸς αὐτός, πάντα τὸ πέτυχε, ἀποδειξί: ἡ τέχνη του, ἡ φιλοσοφία, ἡ ἀτομικὴ ἠθικὴ του. Ἀπεναντίας ἀπέτυχε κάθε φορὰ ποῦ θέλησε νὰ ἐργασθῆ κοπαδικὰ καὶ ὡς σωρός, τὸ δείχνουν καλὰ τὰ στρατιωτικὰ καὶ τὰ πολιτικὰ του: ὁ ἰμπεριαλισμὸς τῶν Ἀθηνῶν, καὶ ἡ στρατιωτικὴ ἡγεμονία τῆς Σπάρτης, ἢ καὶ ἡ ἱστορία τῶν Συρακουσῶν. Οἱ Μακεδόνες; Μάλιστα, αὐτοὶ ἐργάσθησαν ὡς σωρός. Ἡ πίστη των δίχως κριτικὴ στοὺς βασιλεῖς των, δείχνει καλὰ, πῶς εἶχαν μόρφωσι ἐπιτόλαια Ἑλληνικὴ ἐλέτρεψαν ὅμως στοὺς Ἕλληνας νὰ ἐλευθερωθοῦν ἀπὸ τὸ σωρὸ των καὶ νὰ ξαπλώσουν ὡς ἄτομα πιά στὸν κόσμον τὲς ἰδικές των σκέψεις, τὲς ἀντιλήψεις, τὸν τρόπο των τοῦ

1) Ἀκόμη καὶ ὁ Εὐνάπιος τὸ ἀναφέρει. Ἴδὲ «Βίοι» ἔκδοσι Didot σελ. 494.

ζειν, ὅλα αὐτὰ ποῦ ὀνομάζομε «Ἑλληνικὸς πολιτισμὸς».

«*Διαβάσθησαν Μελέαγρος καὶ Κριναγόρας καὶ Ριανὸς*»

Τὸ μικρὸ καὶ τέλειο, μ' ἐπιμέλεια γύρῃσαν οἱ ποιηταὶ αὐτοί, ὁ φανταστικὸς ἦρωσ τοῦ ποιήματος δὲν τοὺς κατακρίνει· θὰ τὸν διασκέδασε τὸ σύντομο, σοφὸ, κομψὸ των. Τὸν σταματᾷ καὶ τὸν θυμώνει μόνον ὁ Αἰσχύλος ποῦ τόσον ὀνομάζουν «ὑπεράνθρωπο»· κι' ὁ ἴδιος τὸν θαυμάζει ὑπερβολικὰ (νὰ εἰσθε βέβαιοι), μὰ δὲν λησμονεῖ τὸ «μηδὲν ἄγαν Αὔγουστε» ποῦ ὁ Καβάφης ἀποδίδει στοὺς περὶ τὸν Ἰουλιανό. Ὁ ποιητὴς μας δὲν ἀγαπᾷ τὰ ριζικὰ καὶ τὰ πολὺ δραματικά. Τὸ σέβας τὸ θρησκευτικὸ τοῦ ἐνθουσιασμοῦ ἢ καὶ τὴν ἀγανάκτησι, ἀντίδρασι στὰ εἰδῶλα — εἰδῶλα γιὰ κείνον δὲν ὑπάρχουν — τ' ἀποφεύγει. Ἀπὸ τὸ νοῦ του οὔτε στιγμή δὲν βγαίνει πῶς καὶ ὁ Τραγικὸς ἦταν ἄνθρωπος, πρὸ πάντων ἄνθρωπος· ἀπόδειξι τὸ πῶς δὲν ὑποσημειώνει μὲ χαιρεκάκια, πῶς δὲν ἐπιμένει σὰν ἠθικολόγος, ἅμα περαστικὰ τὸν μαντεύσει φιλόλογο μουρμούρη καὶ ζηλιάρη, ὅπως ὅλοι μας. Ὄνόματα, προφάσεις κι' ἀφορμές, αἰσθάνεται τὰ μακρυνά, αὐτὰ ποῦ πιά δὲν ἐξελίσσονται, αὐτὰ ποῦ δὲ μποροῦμε πιά ν' ἀλλάξομε. Ἀπὸ τὴ σκέψι ποῦ ξετυλίγεται καὶ ζεῖ, καὶ οἱ μεγάλοι ἔχουν συμβουλὲς νὰ πάρουν· ἡ ἡλικία τοῦ παιδιοῦ μπορεῖ νὰ διαβῇ, κάπως, κι' ὡς εἰρωνία. Γιὰ μᾶς βεβαίως τὸ ζωηρὸ παιδί ἔχει ἀπόλυτα δίκηο, ὅσο κι' ἂν σχετικὰ σκεφθοῦμε πῶς στὴν ἐποχὴ τῶν κλασσικῶν οἱ ἄνθρωποι δὲν γνῶριζαν τὸ ἕνα ἐπάγγελμα, τὴ μιὰ ἀλαζωνεία, ἀλλ' ἦσαν συγχρόνως ποιηταὶ καὶ μουσικοὶ καὶ ἠθοποιοί, καὶ στρατιωτικοὶ καὶ πολιτικοί, καὶ γεωργοί, καί, καί, καί...

Δραματοποιημένη, φαίνεται καθαρὰ ἐδῶ, στοὺς «Νέους τῆς Σιδῶνος» ἡ ἰδιόρρυθμη στάσι ποῦ ὁ Καβάφης πέρνει μπρὸς στὸν ἀρχαῖο κόσμο. Τὸν ἰδεώδη νέο του ποῦ ὄλο σφρίγος, μὰ καὶ παιδεία, κρίνει μὲ περιέργεια καὶ δίχως νὰ σκλαβώνεται ἀπὸ τὴν παράδοσι, ἄραγε πολλοὶ θ' ἀγαπήσουν; Τὸ πρόβλημα εἶνε κ' ἔθνικόν. Δίχως τὸ παρελθόν, δίχως «τὴ δρῶσα μνήμη» (1), ποῦ ἐπιβάλλει τὲς πειθαρχίες καὶ δημιουργεῖ τὸ γούστο καὶ τὴν κρίσι, γανένας ἀνώτερος πολιτισμὸς δὲν ὑπῆρξε.

ΠΑΡΙΣΙ

Γ. Α. ΣΑΡΕΓΙΑΝΝΗΣ

1) Ἡ βαθεῖα αὐτὴ ἔκφρασι εἶνε τοῦ κ. Γ. Βρισιμιτζάκη.